

Aan Provinciale Staten van de provincie Flevoland

<i>Datum</i>	<i>Bijlage(n)</i>	<i>Uw kenmerk</i>	<i>Ons kenmerk</i>
26 maart 2019	1		2019/AH/023

Onderwerp
Jaarstukken 2018

Geachte leden van Provinciale Staten,

Ter voldoening aan het bepaalde in artikel 186 van de Provinciewet zend ik u hierbij ter kennisneming de vastgestelde jaarstukken 2018 van de Randstedelijke Rekenkamer.

In de jaarstukken 2018 is een beleidsmatig jaarverslag opgenomen, waarin wij verslag doen over ons onderzoeksprogramma. Daarnaast bestaan de jaarstukken uit een jaarrekening en een hoofdstuk Overige gegevens. In dat laatste hoofdstuk zijn de getrouwheidsverklaring en de rechtmatigheidsverklaring van de accountant opgenomen.

Dit jaar ontvangt u ter voldoening aan artikel 47b van de Wet gemeenschappelijke regelingen, net als vorig jaar, de algemene financiële en beleidsmatige kaders voor 2020 in de vorm van de begroting 2020, die wij apart van de jaarstukken 2018 zullen aanbieden aan Provinciale Staten voor zienswijze.

Met vriendelijke groet,

dr.ir. Ans Hoenderdos-Metselaar MBA
Bestuurder/directeur
Randstedelijke Rekenkamer

Jaarstukken 2018

Randstedelijke Rekenkamer

19-03-2019

randstedelijke rekenkamer
flevoland | noord-holland | utrecht | zuid-holland

Voorwoord

Bij de start van 2018 waren onze onderzoeken Economic Board Utrecht en Restauratie van Rijksmonumenten volop in uitvoering. In het vroege voorjaar ontvingen we van PS Utrecht eerst een verzoekonderzoek naar de Verkoop van bouw kavels aan de Dolderseweg en kort daarop volgend een verzoek om in nauwe afstemming met de Rekenkamer Utrecht de Uithoflijn te onderzoeken. Om hieraan gehoor te kunnen geven was herprioritering van het onderzoeksprogramma nodig. De uitvoering van het gezamenlijke onderzoek van de vijf provinciale rekenkamers naar Energietransitie bleef volgens planning uitgevoerd. Maar het onderzoek Garanties en leningen, dat al was gestart is verder met behulp van externe ondersteuning uitgevoerd en het beoogde provincievergelijkend onderzoek naar Wonen is evenals het provinciespecifieke onderzoek voor Flevoland later in voorbereiding genomen. Ten slotte is het onderzoek Regiotaxi uitgesteld. Al met al leidde dit ertoe dat we aan het eind van het jaar een piek aan publicaties hadden. En dat is niet ongemerkt gebleven. Vooral de beide Utrechtse onderzoeken zijn volop in de media geweest en belangrijker: er is zeer uitgebreid over gedebatteerd.

De Randstedelijke Rekenkamer neemt de Randstadprovincies onder de loep en ik vind het daarom zeer wenselijk dat de Rekenkamer ook zelf periodiek een spiegel wordt voorgehouden. Dat is in 2018 op twee manieren gebeurd. Ten eerste hebben we meegedaan aan het werkbelevingsonderzoek van de provincie Flevoland. Overall geven de medewerkers van de Randstedelijke Rekenkamer een 8,4 voor hun werkplezier. Ten tweede heeft I&O Research een uitgebreide externe evaluatie uitgevoerd. Zij concluderen dat 84% van de Statenleden de Rekenkamer een waardevol instituut vindt. Dat biedt ons veel vertrouwen in de toekomst om met volle inzet de verbeter suggesties op te pakken.

Het was zeker niet voor het eerst dat de Rekenkamer verzoekonderzoek heeft uitgevoerd; het is wel voor het eerst dat de desbetreffende provincie daarvoor een extra bijdrage heeft gegeven. Die was nodig om de bovengenoemde herprioritering van het onderzoeksprogramma te realiseren. We sluiten overigens het jaar ook financieel positief af en zullen een kleine €50.000 naar de vier provincies terugstorten.

Mijn dank gaat wederom uit naar alle medewerkers van de Randstedelijke Rekenkamer, die dit jaar 'onder stoom en kokend water' hebben gewerkt om de beoogde producten en planning te halen. Een speciaal dankwoord gaat uit naar de inzet van allen, die bij en rondom onze onderzoeken belangrijke inbreng hebben geleverd: dat zijn – zonder volledig te kunnen zijn – de Statenleden, die suggesties leverden bij de start van onze onderzoeken en in het bijzonder de begeleidingscommissie van het onderzoek Verkoop kavels Dolderseweg; alle ambtenaren, die ons een veelheid aan brondocumenten verschaften; de vier griffies, die de behandeling van onze rapporten op een soepele manier begeleidden, in het bijzonder de griffie van Utrecht, bij wie we een fijne werkplek hadden voor de Utrechtse onderzoeken, en last but not least onze collega's van de andere rekenkamers, met wie we constructief hebben samengewerkt.

Ans Hoenderdos
Bestuurder/directeur Randstedelijke Rekenkamer

Inhoudsopgave

I. Jaarverslag	4
1. Inleiding	4
1.1 Achtergrond	4
1.2 Indeling van de jaarstukken	4
2. Onderzoeksprogramma	4
2.1 Algemeen	4
2.2 Het onderzoek	6
3. Paragrafen	14
3.1 Weerstandsvermogen.....	14
3.2 Financiering	14
3.3 Bedrijfsvoering	14
3.3.1 Arbeidsomstandigheden en ziekteverzuim	14
3.3.2 Personeelsbeleid.....	15
3.3.3 Automatisering en Informatisering.....	15
3.3.4 Communicatie	15
3.3.5 Organisatie	16
3.3.6 Interne beheersing	16
3.3.7 Huisvesting en facilitaire dienstverlening.....	16
II. Jaarrekening	17
1. Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	17
2. Programmarekening	18
3. Balans	21
III. Overige gegevens	25
1. Bestemming van het programmaresultaat	25
2. Controleverklaring	26

I. Jaarverslag

---

1. Inleiding

1.1 *Achtergrond*

De missie van de Randstedelijke Rekenkamer luidt:

Het verbeteren van het functioneren van het provinciaal bestuur (*van de provincies Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland*) en de daarmee verbonden organen en het versterken van de publieke verantwoording.

Om invulling te geven aan de missie verricht de Randstedelijke Rekenkamer onafhankelijk onderzoek op het terrein van doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid. De Rekenkamer rapporteert haar bevindingen, conclusies en aanbevelingen primair aan de Provinciale Staten. Deze informatie is in beginsel publiek toegankelijk. Daarnaast ziet de Rekenkamer het als haar verantwoordelijkheid om een bijdrage te leveren aan goed openbaar bestuur door kennisuitwisseling en samenwerking binnen de betrokken provincies en eventueel andere publieke organen te bevorderen. Kwaliteit, betrouwbaarheid en onafhankelijkheid ziet de Rekenkamer als belangrijkste kenmerken van haar producten.

Bij de uitvoering van haar werkzaamheden draagt de Rekenkamer zorg voor een effectief en efficiënt beleid met betrekking tot de beheerstaken in het kader van de dagelijkse bedrijfsvoering. De Rekenkamer beoogt een transparante organisatie te zijn die voortdurend in de kwaliteit van haar medewerkers en methoden investeert.

1.2 *Indeling van de jaarstukken*

De Jaarstukken zijn ingedeeld volgens het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) en bestaan uit een Jaarverslag en een Jaarrekening. In het Jaarverslag zijn de Programmaverantwoording en de Paragrafen opgenomen. In de Jaarrekening worden de Balans en de Programmarekening gepresenteerd en toegelicht.

2. Onderzoeksprogramma

2.1 *Algemeen*

Wat was de aanleiding?

In het onderzoeksprogramma van de Randstedelijke Rekenkamer is opgenomen welke onderzoeken in 2018 op het terrein van doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid uitgevoerd zouden worden. Het onderzoeksprogramma maakt onderdeel uit van de begroting 2018.

De Programmaraad, die bestaat uit leden van de vier provincies, adviseert de Rekenkamer over het onderzoeksprogramma. Op 3 mei 2018 is met de Programmaraad de aanpassing van het onderzoeksprogramma besproken. Vanuit de provincie Utrecht was het verzoek gekomen om onderzoek te doen naar de Verkoop van bouwkavels aan de Dolderseweg en om in afstemming met de Rekenkamer Utrecht onderzoek te doen naar de

Uithoflijn. Daarnaast leidde het overleg met de vijf provinciale Rekenkamers tot de uitvoering van een gezamenlijk onderzoek naar Energietransitie. De geplande onderzoeken Wonen en Collectief Vraagafhankelijk Vervoer (CVV)/ Regiotaxi werden geposterioriseerd. De Programmaraad adviseerde dat de Rekenkamer voor Flevoland een provinciespecifiek onderzoek zou gaan uitvoeren.

De bijeenkomst van de Programmaraad op 4 oktober 2018 was de laatste in de huidige samenstelling en stond vooral in het teken van terugblikken. Voor wat betreft het onderzoeksprogramma is aan de orde geweest dat het provinciespecifieke onderzoek voor Flevoland en het onderzoek Wonen in voorbereiding waren genomen en het onderzoek CVV/Regiotaxi in 2019 zal worden opgepakt.

Wat hebben we gedaan?

Aansluitend bij het overzicht in de eerste begrotingswijziging 2018 is in onderstaande tabel samengevat welke onderzoeken in 2018 door de Rekenkamer zijn uitgevoerd en in voorbereiding genomen.

Onderwerp	Provincie(s)	Datum publicatie	Uiting
I. Economic Board Utrecht	UT	30-4-2018	1 rapport
II. Restauratie van rijksmonumenten	NH, UT, ZH	11-juni-2018	3 rapporten
III. Garanties en leningen	FL, NH, UT en ZH	24-okt-2018	4 rapporten
IV. Wonen	FL, NH, UT en ZH	In voorbereiding	
V. Collectief vraagafhankelijk vervoer/Regiotaxi	FL, NH, UT en ZH	Uitgesteld naar 2019	
VI. Energietransitie	FL, NH, UT en ZH	14-12-2018	1 rapport
VII. Verkoop bouwkavels Dolderseweg	UT	28-11-2018	1 rapport
VIII. Uithoflijn	UT	4-12-2018	1 rapport
IX. Provinciespecifiek onderzoek	FL	In voorbereiding	
X. Verkenningen	FL, NH, UT, ZH	3-5-2018	Notitie t.b.v. Programmaraad

Wat hebben we hiermee bereikt?

Bijna alle in 2018 gepubliceerde onderzoeken zijn in de desbetreffende provincies behandeld. PS van Zuid-Holland besloten om het rapport Energietransitie te betrekken bij de nog komende discussie over de Klimaatmonitor. De onderzoeksresultaten zijn met waardering ontvangen en PS besloten alle aanbevelingen over te nemen.

Wat heeft dit gekost?

De totale lasten voor het voorbereiden en uitvoeren van onderzoek bedroegen circa € 1.553.500 (incl. BTW). De kosten voor het personeel zijn op basis van een urenregistratie aan de in paragraaf 2.2 genoemde onderzoeken toegerekend. De totale geraamde lasten voor het onderzoek in de begroting bedroegen circa € 1.523.000. De

gerealiseerde lasten zijn ca. 2% lager dan de raming. Na aftrek van de compensabele BTW bedroeg de netto bijdrage van de provincies aan het onderzoeksprogramma circa € 1.290.000.

2.2 Het onderzoek

In deze paragraaf wordt per onderzoek aangegeven wat de aanleiding was, wat we ervoor hebben gedaan en indien het is afgerond wat ermee is bereikt. Alle kosten van de Rekenkamer worden omgeslagen over de uitgevoerde onderzoeken.

Voor de rapporten zelf verwijzen we naar onze website www.randstedelijke-rekenkamer.nl.

I. Economic Board Utrecht (Utrecht)

Wat was de aanleiding?

De Economic Board Utrecht (EBU) is eind 2012, mede op initiatief van de provincie, opgericht met de gedachte om de samenwerking in de regio tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid te versterken. De manier van werken van de provincie met de EBU is een uitdagende ontwikkeling en voor de Rekenkamer een aanleiding hier onderzoek naar te doen. De EBU bestaat nu enkele jaren, waardoor het mogelijk was om te onderzoeken wat er bereikt is met de verleende subsidies. De totstandkoming en de verdere ontwikkeling van de EBU wordt door de provincie gezien als een voorbeeld van een andere manier van werken van de provincie. De snel veranderende maatschappelijke omgeving ontwikkelt zich volgens de provincie naar een netwerksamenleving en dat vraagt om een overheid die mee verandert.

Wat hebben we gedaan?

In 2018 is het onderzoek naar de EBU afgerond. Hiervoor zijn onder andere een documentenanalyse uitgevoerd en interviews gehouden bij de provincie, de Stichting EBU en subsidieaanvragers. Het rapport is op 30 april 2018 gepubliceerd. Voorafgaand aan de behandeling van het rapport in de commissie heeft de Rekenkamer een presentatie geven over de uitkomsten van het onderzoek.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Met dit onderzoek hebben we inzichtelijk gemaakt in welke context de EBU opereert, waarbij de aandacht specifiek uitging naar de relatie tussen de provincie en de EBU. Daarnaast is inzichtelijk gemaakt op welke wijze PS hun kaderstellende en controlerende rol hebben ingevuld en welk inzicht er is in de resultaten die zijn bereikt met de door de provincie verstrekte subsidies. PS van Utrecht hebben alle aanbevelingen overgenomen.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren geraamd op circa € 80.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. De gerealiseerde kosten van € 50.700 zijn iets lager dan de raming, omdat bij de afronding minder capaciteit nodig bleek. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 42.100.

II. Restauratie van rijksmonumenten (Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

Vanaf 2012 zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de verdeling van de middelen voor het restaureren van rijksmonumenten die geen woonhuizen zijn. De provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland hebben

hiervoor een subsidieregeling in het leven geroepen. Vijf jaar na dato achtte de Rekenkamer het een goed moment om na te gaan hoe de provincies de middelen voor het restaureren van rijksmonumenten hebben ingezet. Bovendien speelt er een aantal interessante ontwikkelingen. Zo zijn sinds het overgaan van de rijksmiddelen naar de provincies verschillen tussen de provincies ontstaan in het beleid voor het restaureren van rijksmonumenten. Ook lijken de restauratieachterstanden de afgelopen jaren toe te nemen. Tot slot berichtten landelijke media in juni 2016 dat de provincies veel meer geld nodig hebben voor de restauraties van rijksmonumenten. De € 20 mln. die de provincies jaarlijks van het Rijk ontvangen, zou onvoldoende zijn om de omvangrijke restauraties van de zogeheten kanjermonumenten uit te voeren.

Wat hebben we gedaan?

De onderzoeksvragen zijn beantwoord aan de hand van gesprekken met de ambtelijke organisatie, met experts op het gebied van restauratie van rijksmonumenten, subsidieontvangers en belangenorganisaties. Daarnaast zijn de erfgoedmonitor en het subsidiedossier van de provincies geanalyseerd. Ten slotte is ook gesproken met eigenaren waarvan de rijksmonumenten in een slechte staat verkeren, maar die geen subsidie hebben ontvangen.

Wat hebben we hiermee bereikt?

We hebben inzicht geboden in de doeltreffendheid van het provinciale beleid m.b.t. het behouden van rijksmonumenten door middel van de subsidieregeling voor het restaureren van rijksmonumenten. Er zijn onder andere aanbevelingen gedaan ten aanzien van de bruikbaarheid van de provinciale monitor, zodat inzicht kan worden gekregen in de ontwikkeling van de restauratieopgave, ten aanzien van het periodiek inzichtelijk maken van de kosten van de restauratieopgave, ten aanzien van het door GS laten rapporteren over het behalen van alle beoogde resultaten en ten aanzien van hoe uit de vergelijking met de andere Randstadprovincies geleerd kan worden. Alle aanbevelingen zijn in de drie provincies overgenomen.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren geraamd op circa € 160.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. De gerealiseerde kosten van € 141.400 zijn nagenoeg gelijk aan de raming. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 117.400.

III. Garanties en leningen (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

Garanties en leningen zijn een risicofactor voor de provincie. Het is van belang dat de provincie bij de inzet van garanties en leningen een goede afweging maakt tussen het ondersteunen van maatschappelijke belangen en de financiële risico's die de provincie loopt. Daarnaast moeten provincies inzicht hebben in welke garanties en leningen zij hebben uitstaan en deze goed beheren. Goed beheer stelt de provincie in staat problemen tijdig aan te zien komen en maatregelen te treffen om schade te voorkomen of zo veel mogelijk te beperken. De Programmaraad heeft gevraagd om ook de (revolverende) fondsen bij het onderzoek te betrekken. Een revolverend fonds is een fonds waaruit kapitaal wordt verstrekt dat in principe weer terug komt in het fonds door middel van bijvoorbeeld terugbetalingen of verkoop van participaties. Dit kapitaal wordt dan opnieuw ingezet voor financiering van andere initiatieven. De meeste gebruikte constructies voor revolverende fondsen zijn leningen, garanties en participaties. De provincies leveren kapitaal voor revolverende fondsen en/of zijn aandeelhouder van de organisatie die het fonds beheert.

Wat hebben we gedaan?

Aan de hand van documentenanalyse en interviews hebben we inzicht geboden in de omvang van de garanties en leningen en het beleid en beheer ervan. Daarnaast hebben we de aard en omvang van de revolverende fondsen in beeld gebracht. Ten slotte hebben we geïnventariseerd hoe PS worden betrokken bij garanties, leningen en revolverende fondsen.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Voor de vier provincies zijn aanbevelingen geformuleerd ten aanzien van onder andere het opstellen van een integraal afwegingskader voor financiële instrumenten en een integraal overzicht van de revolverende fondsen op te nemen in de planning en control-cyclus. In Flevoland, Noord-Holland en Zuid-Holland zijn alle aanbevelingen overgenomen. In Utrecht hebben PS een amendement aangenomen, waarmee de aanbevelingen zijn aangescherpt.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren geraamd op circa € 300.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. De gerealiseerde kosten van € 177.100 zijn veel lager dan de raming, omdat het onderzoek is uitgevoerd als een quick scan. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 147.000.

IV. Wonen (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

In Nederland en met name in de Randstad neemt het tekort aan woningen toe. Gevolgen van het tekort aan woningen zijn onder andere snel duurder en schaarser wordende koopwoningen, stijgende huurprijzen en oplopende wachttijden voor sociale huurwoningen. De provincies voeren, rekening houdend met het rijksbeleid, de regie over de integratie en afweging van ruimtelijke opgaven van (boven)regionaal belang. Voor wonen houdt dit onder andere in dat de programmering van verstedelijking een taak is van de provincies en (samenwerkende) gemeente. De wijze waarop de provincies invulling geven aan hun regierol is niet wettelijk bepaald. Provincies kunnen een eigen invulling geven aan hun rol en hebben de beschikking over juridische, bestuurlijke en financiële instrumenten.

Wat hebben we gedaan?

De Rekenkamer is gestart met een oriëntatie naar het thema wonen. Hiervoor zijn documenten verzameld en doorgenomen. Ook is een begin gemaakt met de onderzoeksopzet.

Wat hebben we hiermee bereikt?

In 2019 zal de onderzoeksopzet verder uitgewerkt worden en zal gestart worden met het rekenkameronderzoek.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren geraamd op circa € 220.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. De gerealiseerde kosten van € 22.400 zijn veel lager dan de raming, omdat het onderzoek veel later in voorbereiding is genomen. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 18.600.

V. Collectief vraagafhankelijk vervoer/regiotaxi (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

In verband met herprioritering van het onderzoeksprogramma is het onderzoek naar Collectief vraagafhankelijk vervoer/Regiotaxi uitgesteld naar 2019. De kosten voor het onderzoek waren geraamd op €270.000.

VI. Energietransitie (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

De klimaatveranderingen en de nadelen van het gebruik van fossiele brandstoffen worden op alle schaalniveaus gezien als een maatschappelijk probleem. De oplossing wordt gezocht in hernieuwbare energie zoals windenergie, zonne-energie, bio-energie en aardwarmte en energiebesparing. Op Europees niveau zijn hierover in 2010 afspraken gemaakt: 20% hernieuwbare energie en 20% energiebesparing in 2020. Dit is vertaald naar een nationaal energieakkoord dat door vele partijen, waaronder de provincies is ondertekend. De doelen uit het akkoord zijn: energiebesparing van 1,5% per jaar en 14% hernieuwbare energie in 2020 (16% in 2023). De provincies hebben veel ruimte om invulling te geven aan het energiebeleid. De afspraken uit het energieakkoord zijn niet afdwingbaar. Alleen over windenergie zijn er met het Rijk afspraken gemaakt over de te realiseren hoeveelheid megawatt per provincie in 2020. Uit een eerste inventarisatie bleken de provincies te verschillen in ambities en de wijze waarop ze deze willen realiseren. De provinciale Rekenkamers hebben besloten om een gezamenlijk inventariserend onderzoek te doen naar Energietransitie.

Wat hebben we gedaan?

Voor het onderzoek is, voor zover mogelijk, gebruik gemaakt van gegevens die reeds verzameld zijn. Voor het in beeld brengen van de uitgangspositie van provincies is onder meer gebruik gemaakt van de klimaatmonitor.databank.nl en waarstaatjeprovincie.nl. Voor het in beeld brengen van de ambities, rollen, instrumenten en middelen van de provincies zijn provinciale documenten zoals het coalitieakkoord, omgevingsvisie, energieakkoord/energieagenda/beleidsplan energie, begrotingen en jaarrekeningen geanalyseerd. Daarnaast zijn interviews gehouden met de programmamanagers energietransitie, om motieven te achterhalen en ontbrekende gegevens aan te vullen dan wel gegevens te verifiëren.

Wat hebben we hiermee bereikt?

In het rapport zijn aanbevelingen gedaan voor de manier waarop PS hun rol bij energietransitie kunnen invullen. Ook zijn aanbevelingen geformuleerd om in de toekomst beter zichtbaar te kunnen maken wat de bijdrage van de provincies is, om te zorgen dat provincies van elkaar kunnen leren en om te kunnen sturen op doelen die veelal ver in de toekomst liggen. Het rapport is begin december gepubliceerd. In Flevoland, Noord-Holland en Utrecht zijn alle aanbevelingen overgenomen. PS van Zuid-Holland hebben besloten om het rapport te betrekken bij de discussie over het "Klimaataakkoord", die naar verwachting in de periode juni tot september 2019 kan plaatsvinden.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het nog nader te bepalen onderzoek waren geraamd op circa €300.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. De gerealiseerde kosten van het onderzoek Energietransitie bedragen €230.900 en van het provinciespecifieke onderzoek Flevoland (zie IX) bedragen €55.100. Dit is samen nagenoeg gelijk aan de raming. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten van het onderzoek Energietransitie €191.800.

VII Verkoop bouw kavels Dolderseweg (Utrecht)

Wat was de aanleiding?

De provincie Utrecht heeft midden 2017 vier bouw kavels te koop aangeboden aan de Dolderseweg in Huis ter Heide, op het terrein van de voormalige vliegbasis Soesterberg. Over de gevolgde verkoopprocedure zijn verschillende vragen gerezen. In december 2017 is besloten de verkoop stil te leggen, omdat het vigerende bestemmingsplan meer mogelijkheden bleek te bieden dan wat bestuurlijk was beoogd: de bouw van maximaal acht woningen. PS besloten tot een onafhankelijk onderzoek en hebben de Randstedelijke Rekenkamer verzocht dit uit te voeren.

Wat hebben we gedaan?

Met dit onderzoek is het gehele proces omtrent de verkoop van de kavels aan de Dolderseweg in Huis ter Heide inzichtelijk gemaakt. Voor dit onderzoek is vanuit PS een begeleidingscommissie ingesteld, die de Rekenkamer bij de start van het onderzoek meer dan 100 onderzoeksvragen heeft aangeleverd. Deze vragen waren erg gevarieerd wat betreft thema en complexiteit. In afstemming met de begeleidingscommissie heeft de Rekenkamer de vragen gecomprimeerd tot vijf hoofdvragen. De onderzoeksvragen zijn beantwoord aan de hand van een documentenstudie, interviews met de voormalige en huidige verantwoordelijk gedeputeerde, de ambtelijke organisatie, ingehuurde externen, de betrokken makelaar(s), vertegenwoordigers van brancheorganisaties en overige voor het onderzoek relevante functionarissen en personen. Daarnaast zijn veel schriftelijke vragen gesteld aan de ambtelijke organisatie. Tevens heeft een geselecteerde groep direct betrokkenen de relevante e-mails met betrekking tot het verkoopproces van de kavels aan de Dolderseweg ter beschikking gesteld. Om er zeker van te zijn dat de Rekenkamer alle relevante e-mails en documenten ter beschikking had, is toegang gevraagd en verleend tot het provinciale documentmanagementsysteem en tot de e-mailboxen van de direct betrokken ambtenaren en de verantwoordelijk gedeputeerde.

Onderdelen van het onderzoek hebben betrekking op het functioneren, handelen of nalaten van handelen van (rechts)personen. Dit zogenoemde forensische deel van het onderzoek is uitgevoerd door Hoffmann Bedrijfsrecherche B.V. De uitkomsten van dat onderzoek zijn verwerkt bij de conclusies en aanbevelingen van het Rekenkamerrapport.

Wat hebben we hiermee bereikt?

De Rekenkamer heeft aanbevelingen geformuleerd ten aanzien van de borging van de bestuurlijke ruimtelijke uitgangspunten bij verkoop van kavels, ten aanzien van het vastleggen van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de ambtelijk en bestuurlijk betrokkenen, ten aanzien van een zorgvuldige inhuurprocedure, ten aanzien van de communicatie en het bevorderen van oplossingsgericht handelen en ten slotte ten aanzien van het bevorderen van een lerende organisatie.

PS hebben zeer uitgebreid gedebatteerd over de onderzoeksresultaten. Alle aanbevelingen zijn overgenomen. Na de bespreking van het rapport en dat van de Uithoflijn (zie hieronder bij VIII.) hebben PS het initiatiefvoorstel 'Nu leren' aangenomen. Hiermee is besloten in januari 2019 een studiedag te beleggen, samen met het college en ambtenaren om de leerpunten zo helder mogelijk te benoemen, deze op schrift te (laten) stellen, ze vast te laten stellen op de laatste vergadering van de huidige PS en ze mee te geven aan de nieuwe Staten.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren nog niet voorzien in de eerste begrotingswijziging 2018. De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn € 438.900 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 364.500.

VIII Uithoflijn (Utrecht)

Wat was de aanleiding?

In opdracht van de gemeente Utrecht en provincie Utrecht is de projectorganisatie Uithoflijn bezig met de realisatie van de Uithoflijn, een sneltramverbinding vanaf Utrecht Centraal naar de Uithof. Volgens de op 20 juni 2012 afgesloten bestuursovereenkomst zou deze lijn uiterlijk in het eerste kwartaal van 2018 in gebruik genomen worden en zouden de kosten €321,2 mln. bedragen om de traminfrastructuur van het project te realiseren. Tussentijds zijn begroting en planning op onderdelen aangepast. Gedurende de tweede helft van 2017 is bij de Gemeenteraad en PS bekend geworden dat het project Uithoflijn vertraagd is en een kostenoverschrijding heeft opgelopen. Begin 2018 is aan de Raad en aan de Staten meegedeeld dat de geplande volledige exploitatie van de Uithoflijn is verschoven naar december 2019 en de extra kosten €84 mln. tot €102 mln. bedragen.

Op 8 maart jl. heeft de Gemeenteraad unaniem een motie aangenomen betreffende een verzoek aan de Rekenkamer Utrecht voor een onderzoek naar de Uithoflijn. Vervolgens hebben PS op 19 maart ook unaniem een vergelijkbare motie aangenomen met het verzoek aan de Randstedelijke Rekenkamer naar een onderzoek en dit te doen in overleg met de Rekenkamer Utrecht. Op 27 maart hebben de Rekenkamer Utrecht en de Randstedelijke Rekenkamer aan zowel de Gemeenteraad als PS laten weten aan beide moties gehoor te geven.

Wat hebben we gedaan?

De Randstedelijke Rekenkamer en Rekenkamer Utrecht hebben het onderzoek gezamenlijk uitgevoerd. Er zijn documenten geanalyseerd, zoals overeenkomsten, contracten, mandaatregelingen, P&C-documenten, beleidsnota's, audits en voortgangsrapporten, verslagen van de uiteenlopende bestuurlijke en ambtelijke gremia binnen de gemeente, de provincie en de projectorganisatie. Daarnaast zijn interviews gehouden met (voormalig) betrokken vertegenwoordigers van de gemeente en de provincie, projectorganisatie, betrokken externe partijen, waaronder contractpartners, deskundigen e.d.

Een onderdeel van het onderzoek betrof inzicht te verkrijgen in de verdeling van risico's en meerkosten tussen de gemeente en provincie enerzijds en de centrale aannemer van de traminfrastructuur anderzijds. Dit onderdeel is in opdracht van beide rekenkamers door een extern onderzoeksbureau uitgevoerd.

Wat hebben we hiermee bereikt?

De Rekenkamers hebben aanbevelingen geformuleerd aan de Raad en PS. De aanbevelingen hebben betrekking op de kostenraming en planning van een groot project (inclusief onvoorziene ontwikkelingen), de uitwerking van het besturingsmodel (met duidelijke scheiding van rollen), inzicht in de risico's, borging van de opvolging van audits en adviezen en ten slotte, adequate voortgangsinformatie en verslaglegging. In PS is uitgebreid gedebatteerd over de resultaten, in de Gemeenteraad zelfs zeer uitgebreid. Alle aanbevelingen zijn overgenomen.

Na de bespreking van het rapport en dat van de Verkoop bouwkvelds Dolderseweg (zie hierboven bij VII.) hebben PS het initiatiefvoorstel 'Nu leren' aangenomen. Hiermee is besloten in januari 2019 een studiedag te beleggen, samen met het college en ambtenaren om de leerpunten zo helder mogelijk te benoemen, deze op schrift te (laten) stellen, ze vast te laten stellen op de laatste vergadering van de huidige PS en ze mee te geven aan de nieuwe Staten.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren nog niet voorzien in de eerste begrotingswijziging 2018. De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn €408.900 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten €339.500.

IX Provinciespecifiek onderzoek (Flevoland)

Wat was de aanleiding?

De Programmaraad heeft positief geadviseerd op het voorstel om voor Flevoland een provinciespecifiek onderzoek uit te voeren over hoe de besluitvorming bij complexe opgaven verloopt en hoe PS daarbij betrokken zijn. De Rekenkamer heeft eerder, in 2007 en 2010, onderzoek gedaan naar 'Grip op grote projecten'. Een belangrijke aanbeveling destijds riep op om bij de start van grote projecten procesafspraken te maken over besluitvorming door en informatievoorziening aan PS.

Wat hebben we gedaan?

Ter voorbereiding van het onderzoek zijn documenten verzameld en gesprekken gevoerd om te komen tot een relevante en goed afgebakende onderzoeksopzet.

Wat hebben we hiermee bereikt?

In deze oriëntatiefase van het onderzoek zijn de mogelijke onderzoeksrichtingen en de eventueel te betrekken gevalstudies verkend. Tevens is een opzet gemaakt voor een mogelijk beoordelingskader voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. Dit zal zijn weerslag krijgen in een gebruikelijke onderzoeksopzet.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren nog niet voorzien in de eerste begrotingswijziging 2018. De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn €55.100 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten €45.700.

X. Verkenningen

Wat was de aanleiding?

De medewerkers van de Rekenkamer besteden een beperkt deel van hun tijd aan het volgen van beleidsontwikkelingen en oriëntatie op nieuwe onderzoeksonderwerpen. Hiervoor houden zij bijvoorbeeld actuele berichten bij uit de provincies en volgen zij vergaderingen van PS en vakcommissies. Daarnaast kan een verzoek van de afzonderlijke provincies of derden ertoe leiden dat wij ons nader in een onderwerp verdiepen.

Wat hebben we gedaan?

De medewerkers van de Rekenkamer zijn toebedeeld aan provincie- en themateams. Het uitvoeren van verkenningen is een continue activiteit van deze teams. Voor de verkenning van onderzoeksonderwerpen monitoren en bestuderen zij documenten, waaronder persberichten, nieuwsbrieven, rapporten, begrotingen en jaarstukken. Dit kunnen documenten zijn van de provincies, maar ook van andere overheden of aan de provincies gerelateerde instellingen. Ook spreken zij zo nodig betrokken ambtenaren, maar ze voeren vooral ook informerende gesprekken met Statenleden en ze volgen vergaderingen van Statencommissies en PS als een relevant onderwerp op de agenda staat.

De Rekenkamer verzamelt relevante onderwerpen en beoordeelt deze onderwerpen op financieel belang, maatschappelijk belang, rol van de provincie en geschiktheid voor een rekenkameronderzoek. De Programmaraad adviseert de Rekenkamer ten aanzien van de te onderzoeken onderwerpen.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Op basis van de verkenningen en het actualiseren van de bestaande groslijst van onderzoeksthema's legt de Rekenkamer een zogenoemde shortlist met mogelijke onderzoeksonderwerpen voor aan de Programmaraad ter prioritering. Op 3 mei 2018 is met de Programmaraad de aanpassing van het onderzoeksprogramma besproken naar aanleiding van de verzoekonderzoeken vanuit de provincie Utrecht en de start van het gezamenlijk onderzoek naar Energietransitie. Op basis van een aan hen voorgelegde notitie adviseerde de Programmaraad dat de Rekenkamer voor Flevoland een provinciespecifiek onderzoek zou gaan uitvoeren.

Wat heeft het gekost?

De kosten voor het onderzoek waren geraamd op circa € 193.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. De gerealiseerde kosten van € 28.000 zijn veel lager dan de raming, omdat het inventariseren van mogelijke nieuwe onderzoeksthema's in verband met de nieuwe statenperiode is uitgesteld tot 2019. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 23.300.

3. Paragrafen

Het jaarverslag dient volgens het BBV te bestaan uit een aantal paragrafen waarin de verantwoording is vastgelegd met betrekking tot relevante beheersmatige aspecten. Voor de Randstedelijke Rekenkamer zijn alleen de paragrafen Weerstandsvermogen (zie 3.1), Financiering (zie 3.2) en Bedrijfsvoering (zie 3.3) van toepassing.

3.1 Weerstandsvermogen

De directe risico's waarvoor geen maatregelen zijn getroffen en die van materiële betekenis kunnen zijn in relatie tot de financiële positie van de Rekenkamer, zijn minimaal van omvang. De Rekenkamer heeft vooral te maken met reguliere kosten die vooraf goed te ramen zijn, zoals personeelskosten, huisvesting, ICT en kantoorartikelen. Onverwachte kosten van substantiële omvang waarvoor geen dekking is, hebben zich niet voorgedaan.

De weerstandscapaciteit van de Rekenkamer bestaat uit het resterende deel van de begroting inclusief de bestemmingsreserve onderzoek van € 275.000, en de bestemmingsreserve spaarverlof van € 45.000 waarvoor nog geen verplichtingen zijn aangegaan. Deze capaciteit is voldoende groot om de risico's van materiële betekenis af te dekken.

In totaal hebben wij zeven risico's geïdentificeerd waarvoor beheersmaatregelen zijn getroffen. De risico's van de frictiekosten ten gevolge van de reorganisatie, het eigen risicodragerschap, het persoonlijk ontwikkelbudget (POB) en de evaluatie van de Rekenkamer zijn afgedekt door middel van een voorziening. De risico's van extra onderzoek, de extra kosten van de plaatsvervangend bestuurder en van het sparen van vakantiedagen, zijn afgedekt door middel van een reserve. Zie voor een nadere toelichting de toelichting op de reserves en voorzieningen bij de balans.

3.2 Financiering

De Randstedelijke Rekenkamer wordt gefinancierd door de provincies Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Het programmaresultaat is te gebruiken om de reserves aan te vullen tot 25% van de totale bijdrage van de vier deelnemende provincies. Het resterende deel wordt naar rato van de bijdragen teruggestort naar de vier provincies.

De Rekenkamer heeft een rekening-courant bij de Bank Nederlandse Gemeenten (BNG). Conform het Treasurystatuut kunnen tijdelijke overschotten aan liquide middelen op een Bedrijfsbonusrekening bij de Rabobank worden geplaatst. In februari 2018 is besloten om in 2018 geen middelen uit te zetten. Op basis van de toen geldende rentetarieven kon een rentevoordeel van meer dan € 4.000 niet behaald worden, wat een voorwaarde is vanuit het Treasurystatuut van de Randstedelijke Rekenkamer.

3.3 Bedrijfsvoering

3.3.1 Arbeidsomstandigheden en ziekteverzuim

Het ziekteverzuim heeft de aandacht; waar nodig wordt verzuim besproken met de betrokkene. Het totale ziekteverzuimpercentage in 2018 bedroeg 1,96%. Dit is ruimschoots in lijn met het streven om het ziekteverzuim onder de 5% te houden.

De Randstedelijke Rekenkamer beschikt over twee gediplomeerde Bedrijfshulpverleners, die in geval van ongevallen of calamiteiten in staat zijn eerste hulp te verlenen. Een van de bedrijfshulpverleners heeft in 2018 een herhalingsopleiding gevolgd.

3.3.2 Personeelsbeleid

Alle medewerkers van de Randstedelijke Rekenkamer zijn in dienst van de provincie Flevoland. Alhoewel de bestuurder/directeur bevoegd is tot het voeren van een eigen personeelsbeleid, is het voornemen om, waar goed toepasbaar, aan te sluiten bij het personeelsbeleid van deze provincie. Met regelmaat worden P&O-aangelegenheden met de afdeling Managementondersteuning van Flevoland afgestemd.

Verscheidene medewerkers hebben congressen/seminars gerelateerd aan lopende onderzoeksprojecten bezocht. Zowel in het kader van bijscholing als in het kader van persoonlijke effectiviteit zijn cursussen en trainingen gevolgd. Twee medewerkers hebben al gebruik gemaakt van hun Persoonlijk Opleidingsbudget (POB). Daarnaast hebben de drie projectleiders en enkele medewerkers deelgenomen aan intervisiebijeenkomsten met collega's van andere rekenkamers. Ten slotte heeft er een incompany cursus plaatsgevonden over framing.

In 2018 is tweemaal een personeelsvergadering georganiseerd.

Ingevolge artikel 8 van de Gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer heeft de plaatsvervangend bestuurder een gesprek gehad met de bestuurder/directeur over diens functioneren als directeur.

3.3.3 Automatisering en Informatisering

De Randstedelijke Rekenkamer beschikt over een eigen computerserver uit 2017. Om de server en bijbehorende apparaten en programma's up to date te houden is regulier onderhoud uitgevoerd, zijn enkele licenties verlengd en enkele onderdelen vervangen. Het systeem biedt de mogelijkheid om locatie ongebonden te kunnen werken. In dit verband beschikt de Rekenkamer ook over een aantal laptops, zodat de medewerkers van de Rekenkamer meer op de provinciehuizen kunnen werken. Daarnaast hebben medewerkers tablets in bruikleen.

3.3.4 Communicatie

Net als in andere jaren zijn vertegenwoordigers van de Rekenkamer regelmatig aanwezig geweest bij PS- en commissievergaderingen, zowel aan het begin van een onderzoek om met de Statenleden van gedachten te wisselen over de onderzoeksopzet als bij de behandeling van het eindrapport om een toelichting te geven op de conclusies en aanbevelingen en technische vragen te beantwoorden. Meer dan voorheen is de Rekenkamer in de provincies te vinden. De medewerkers zijn toebedeeld aan provincieteams, die actief de ontwikkelingen in hun provincie volgen en contact onderhouden met Statenleden. De bestuurder/directeur is samen met deze teams in 2015 ook gestart met een rondje langs alle fracties in de provincies voor input van onderzoeksuggesties en reflectie op ons werk. In het eerste kwartaal van 2018 is dit herhaald.

Al in een vroege fase van ieder onderzoek wordt gesproken met ambtenaren en Statenleden, zodat het onderzoek zoveel mogelijk kan aansluiten bij de behoefte van PS. Ook besteedt de Rekenkamer veel aandacht aan de wijze van het aanbieden van haar bevindingen, conclusies en aanbevelingen. De Rekenkamer publiceert haar rapporten op de website www.randstedelijke-rekenkamer.nl, waarop niet alleen de publicaties maar ook de agenda's en verslagen van de behandeling eenvoudig zijn te vinden.

De Rekenkamer heeft regelmatig overleg gevoerd met andere rekenkamers. In het kader van de Kring van Provinciale Rekenkamers wordt tijdens bijeenkomsten onder meer gesproken over bedrijfsvoering, beleid, onderzoeksprogrammering en concrete onderzoeken. Daar waar relevant wisselen de rekenkamers informatie uit over de oriëntatie op een onderzoeksonderwerp, het opzetten van een beoordelingskader, de onderzoeksopzet en de bevindingen. De Randstedelijke Rekenkamer heeft in 2018 met de provinciale Rekenkamers een gezamenlijk onderzoek naar Energietransitie uitgevoerd en samen met de Rekenkamer van de stad Utrecht naar het project de Uithoflijn. Tevens heeft de bestuurder/directeur regelmatig overleg met de directeurs van de

Rekenkamers van Amsterdam en Rotterdam. Daarnaast participeerde de Randstedelijke Rekenkamer in een overleg van de lokale rekenkamers in de regio Kennemerland en in de provincie Flevoland om kennis en ervaring te delen.

3.3.5 Organisatie

De organisatie van de Rekenkamer bestaat uit een totale formatie van één bestuurder/directeur, één plaatsvervangend bestuurder (0,1 fte), één adjunct-directeur/senior projectleider, twee projectleiders, zes onderzoekers, een deeltijd office-manager en een deeltijd managementassistente. Daarnaast heeft de Rekenkamer ruimte voor maximaal 2 stageplaatsen. De formatie en bezetting ultimo 2018 zijn als volgt:

Formatie	Fte	Bezetting ultimo 2018	Fte
Bestuurder/directeur	1,1	Bestuurder/directeur	1,2
Ondersteuning	1,2	Ondersteuning	1,3
Projectleider	3,0	Projectleider	2,6
Onderzoeker	6,0	Onderzoeker	6,6
Totaal	11,3	Totaal	11,7

3.3.6 Interne beheersing

De financiële administratie wordt bijgehouden door het secretariaat van de Randstedelijke Rekenkamer. Conform de Financiële beleids- en beheersverordening en de Controleverordening heeft de Randstedelijke Rekenkamer een Intern Controleplan, dat is getoetst door de voorgaande accountant. Met behulp van checklisten is in februari 2019 de betrouwbaarheid van de financiële informatieverzorging en de naleving van relevante wet- en regelgeving getoetst. Via kwartaalrapportages houdt de bestuurder/directeur van de Rekenkamer zicht op de uitputting van de begroting, de voortgang van de onderzoeken en de omvang van de liquide middelen. Tijdelijke overtollige middelen kunnen conform de Financiële beleids- en beheersverordening en het Treasurystatuut op een spaarrekening worden gezet indien de verwachte meeropbrengst hoger is dan het in het statuut opgenomen drempelbedrag. Zoals gemeld in paragraaf 3.2 Financiering was de verwachting in februari 2018 dat het drempelbedrag van € 4.000 in 2018 waarschijnlijk niet behaald zou kunnen worden, en is daarom besloten geen middelen uit te zetten.

3.3.7 Huisvesting en facilitaire dienstverlening

Voor het uitvoeren van het onderzoeksprogramma bezoeken de medewerkers frequent de provincies. De Randstedelijke Rekenkamer is daarom gevestigd nabij station Sloterdijk in Amsterdam. Vanuit dit kantoorpand is er via het openbaar vervoer een goede aansluiting met de vier provinciehuizen in Den Haag, Haarlem, Lelystad en Utrecht. De kantooruimte is gehuurd en maakt onderdeel uit van een bedrijfsverzamelgebouw. De facilitaire dienstverlening zoals bewaking, schoonmaak en receptie, maakt onderdeel uit van het huurcontract. In 2014 is voor de huidige locatie een nieuw huurcontract afgesloten, dat heeft geleid tot een substantiële besparing op de jaarlijkse huisvestingskosten. In 2016 en 2017 heeft een herinrichting van het kantoor plaatsgevonden om te komen tot een moderne werkomgeving met goed ingerichte werkplekken voor de medewerkers.

II. Jaarrekening

---

1. Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Materiële vaste activa: De materiële vaste activa zijn gewaardeerd tegen de aanschafwaarde of vervaardigingswaarde en verminderd met de afschrijvingen bepaald op basis van de geschatte economische levensduur. De afschrijvingen bedroegen in 2016 een vast percentage van de aanschafwaarde en er werd geen rekening gehouden met afschrijving naar tijdsgelang gedurende het jaar. Met ingang van 2017 wordt naar tijdsgelang afgeschreven op investeringen in het boekjaar. Kantoorinrichting, kantoormeubilair, kantoorapparatuur en de telefooninstallatie worden afgeschreven in 5 jaar. Automatiseringsapparatuur, waaronder PC's en servers, wordt afgeschreven in 3 jaar. De afschrijvingstermijn voor softwarelicenties komt overeen met de looptijd van de licentie, gerekend in jaren. De afschrijvingen zijn verantwoord onder de lasten inzake huisvesting en informatievoorziening.

Uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan een jaar: De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde zo nodig onder aftrek van een voorziening wegens oninbaarheid.

Overlopende activa en netto vlottende schulden: Alle overige posten in de balans worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Eigen vermogen: Het eigen vermogen bestaat uit de bestemmingsreserves. Dotaties aan de bestemmingsreserves vinden plaats conform de Financiële beleids- en beheersverordening art. 7.

Resultaatbepaling: Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de baten (bijdragen van de provincies en rentebaten) en alle hiermee verbonden, aan het verslagjaar toe te rekenen lasten. De lasten worden bepaald met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen. Resultaten worden verantwoord in het jaar waarin de goederen zijn geleverd c.q. de diensten zijn verricht. Verliezen, die op het moment dat de jaarrekening werd samengesteld voorzienbaar waren, zijn ten laste van het resultaat gebracht.

2. Programmarekening

	Rekening 2018	Begroting 2018	Rekening 2017
Baten			
Bijdragen provincies	1.553.300	1.553.300	1.509.200
Extra bijdrage provincie Utrecht	128.064	-	-
Rentebaten	-	-	-
Onttrekking voorziening POB	-	2.000	
Som der baten	1.681.364	1.555.300	1.509.200
Lasten			
Personeel	1.198.636	1.271.000	1.128.058
Inhuur	209.402	100.000	74.574
Huisvesting en servicekosten	114.658	116.000	112.937
Informatievoorziening	30.811	36.000	42.847
Toevoeging voorziening POB	4.083		25.000
Toevoeging voorziening Evaluatie	8.300		50.000
Toevoeging voorziening eigen risicodragerschap	7.543	39.800	49.457
Som der lasten	1.573.433	1.562.800	1.482.873
Resultaat voor bestemming	107.931	-7.500	26.327
Onttrekkingen uit de bestemmingsreserve plv bestuurder	12.726	13.500	5.673
Toevoeging aan de bestemmingsreserve spaarverlof	- 13.000	-6.000	-/ 32.000
Toevoeging aan bestemmingsreserve onderzoek	-60.000		
Resultaat na bestemming (verrekend met de provincies)	47.657	-	-

Toelichting op de baten

Extra bijdrage provincie Utrecht

De twee verzoekonderzoeken van Utrecht (VII. Verkoop bouwkavels Dolderseweg en VIII. Uithoflijn) zijn geheel uitgevoerd door medewerkers van de Rekenkamer. Voor enkele andere onderzoeken (III. Garanties en leningen, VI. Energietransitie en IX. Provinciespecifiek onderzoek Flevoland) hebben we externe capaciteit ingehuurd. De kosten van deze extra inhuur zijn in rekening gebracht bij de provincie Utrecht.

Rentebaten

In februari 2018 is besloten geen middelen uit te zetten, omdat het vereiste drempelbedrag van € 4.000 aan rente waarschijnlijk niet behaald kon worden.

Toelichting op de lasten

Personeel

De gerealiseerde lasten zijn ruim 5% lager dan geraamd in de begroting. Deze daling is het tijdelijke effect van het uit diensttreden van een medewerker en minder gebruik van het Persoonlijk opleidingsbudget (POB) dan geraamd. De personele lasten vallen ruim €72.000 lager uit.

Openbaarmaking inkomens topfunctionarissen: eind 2015 heeft de Rekenkamer een brief ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties dat wij geen gegevens meer hoeven te verstrekken in het kader van de Wet normering topinkomens. Wij vallen niet onder deze wet, omdat wij geen eigen rechtspersoonlijkheid hebben.

Inhuur

Het bedrag voor project inhuur is aanzienlijk hoger dan geraamd in de begroting. De twee verzoekonderzoeken van Utrecht (VII. Verkoop bouw kavels Dolderseweg en VIII. Uithoflijn) zijn geheel uitgevoerd door medewerkers van de Rekenkamer. Voor enkele andere onderzoeken (III. Garanties en leningen, VI. Energietransitie en IX. Provinciespecifiek onderzoek Flevoland) hebben we externe capaciteit ingehuurd. De kosten van deze extra inhuur €106.000 zijn in rekening gebracht bij de provincie Utrecht. Ook de kosten voor de inhuur van diensten van derden zijn hoger dan geraamd in de begroting. Dit komt voornamelijk door eenmalige kosten voor advies met betrekking tot de implementatie van Algemene Verordening Gegevensbescherming en de werving van een nieuwe medewerker. De grootste vaste kostenposten zijn de accountantskosten en de kosten voor de dienstverlening van Flevoland.

Huisvesting en servicekosten

De kosten voor de huisvesting en de servicekosten zijn nagenoeg gelijk aan de raming in de begroting.

Informatievoorziening

De gerealiseerde lasten vallen lager uit dan geraamd bij de begroting. In 2018 waren minder uren aan ICT-ondersteuning nodig dan geraamd.

Toevoeging aan de voorziening POB

In het kader van de nieuwe CAO hebben alle medewerkers per 1 januari 2018 de beschikking over een Persoonlijk Ontwikkelbudget (POB) van €5.000 voor een periode van vijf jaar. Dit bedrag mag ineens, maar ook verspreid over vijf jaar worden uitgeput. Voor de Rekenkamer kan dit oplopen tot maximaal €65.000. In 2017 is €25.000 gestort in de voorziening en in de jaren 2018-2022 zal jaarlijks een bedrag van €8.000 worden gestort. Dit bedrag wordt de komende vijf jaar gecompenseerd in de personele middelen, post opleiding. De werkelijke uitgaven ter zake POB zullen gedurende de periode 2018-2022 ten laste van de voorziening worden verantwoord. Een eventueel resterend saldo zal in 2022 ten gunste van het resultaat vrijvallen.

Evaluatie

De Gemeenschappelijke Regeling bepaalt dat de Rekenkamer eens per zes jaar wordt geëvalueerd. De laatste evaluatie is in 2013 uitgevoerd, zodat de eerstvolgende evaluatie in 2019 zou moeten plaatsvinden. Echter, in 2019 vinden de provinciale verkiezingen plaats. Het verdient daarom aanbeveling om de evaluatie daaraan voorafgaand uit te voeren, zodat de zittende Statenleden en colleges van GS naar hun oordeel over de Rekenkamer gevraagd kunnen worden.

Toevoeging aan de voorziening eigen risicodragerschap

De Randstedelijke Rekenkamer is eigen risicodragers, waardoor mogelijke uitkeringslasten bij vertrek van personeel ten laste van de Rekenkamer worden gebracht. Omdat de Rekenkamer voor tijdelijk personeel een payroll-aanstelling als beheersmaatregel ongewenst vindt en omdat dat ook een relatief dure constructie is, is voor het eigen risicodragerschap een voorziening gevormd. In 2018 is € 7.543 in de voorziening gestort, waarmee het gemiddelde van de mogelijke scenario's wordt gedekt.

Toelichting programmaresultaat

Het programmaresultaat voor bestemming voor alleen het onderzoek, dus zonder de frictiekosten en alle kosten en baten in verband met de voorzieningen en de evaluatie, is € 127.857. Het programmaresultaat inclusief alle overige kosten en baten voor bestemming is € 107.931. In 2018 is € 13.000 gestort in de bestemmingsreserve spaarverlof en € 60.000 in de bestemmingsreserve onderzoek. Uit de bestemmingsreserve voor de plaatsvervangend bestuurder is € 12.726 onttrokken ter dekking van de extra 0,1 fte waartoe PS in 2016 hebben besloten.

Netto bijdrage van de provincies

In de hiernavolgende tabel zijn de bijdragen, de opgave van de afgedragen omzetbelasting en de netto bijdragen van de vier provincies over 2018 opgenomen.¹

Netto bijdragen van de provincies (€)	Bijdrage	BTW-compensatie	Netto bijdrage
Provincie Flevoland	278.981	47.331	231.650
Provincie Noord-Holland	418.562	71.012	347.550
Provincie Utrecht	377.233	64.001	313.232
Provincie Zuid-Holland	478.524	81.185	397.339
Totaal	1.553.300	263.530	1.289.770

¹ Als gevolg van afrondingsverschillen wijken sommige totalen af van de som van de individuele bedragen.

3. Balans

BALANS					
Activa	31-12-18	31-12-17	Passiva	31-12-18	31-12-17
Vaste activa			Vaste passiva		
1. Materiële vaste activa	23.695	37.458	5. Reserves		
			- Bestemmingsreserve onderzoek	275.000	215.000
			- Bestemmingsreserve plv. bestuurder	61.601	74.327
			- Bestemmingsreserve spaarverlof	45.000	32.000
			6. Voorzieningen		
			- Frictiekosten	16.673	54.158
			- POB	28.917	25.000
			- Evaluatie	12.785	50.000
			- Eigen risicodragerschap	57.000	49.457
Vlottende activa			Vlottende passiva		
2. Overige vorderingen			7. Netto-vlottende schulden		
Vorderingen op openbare lichamen	128.064		- Crediteuren	41.824	11.116
			- Schulden aan openbare lichamen	416.545	485.273
			- Nog te ontvangen facturen	34.930	13.211
			- Te verrekenen met Provincies	47.657	
			Subtotaal	540.956	509.600
3. Uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan een jaar (liquide middelen)	877.927	963.854			
4. Overlopende activa	8.245	8.229			
	<u>1.037.932</u>	<u>1.009.541</u>		<u>1.037.932</u>	<u>1.009.541</u>
			9. Niet uit de balans blijvende verplichtingen	166.000	269.000

Toelichting op de balans

Materiële vaste activa (€)

	Waarde 31-12-17	Investering	Afschrijving	Waarde 31-12-18
ICT	21.319	3.219	11.432	13.106
Inventaris	16.138	-	5.548	10.590
Totaal	37.458	3.219	16.980	23.695

De waarde van de materiële vaste activa is in 2018 met circa € 14.000 gedaald, doordat er minder is geïnvesteerd dan er is afgeschreven. De grootste ICT-investering betrof de beveiliging van de internetverbinding.

Uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan een jaar

Op 31 december 2018 bedroeg het banksaldo € 877.927. Begin 2019 zijn de schulden aan de crediteuren en openbare lichamen betaald van € 458.369. Dit zijn alle schulden met uitzondering van de terugstortingen van de teveel betaalde bijdragen aan de provincies. Deze volgen na vaststelling van de jaarstukken.

Reserves

Bestemmingsreserve onderzoek:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2016	215.000	0	0	215.000
2017	215.000	0	0	215.000
2018	215.000	0	60.000	275.000

Bestemmingsreserve plaatsvervangend bestuurder:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2016	0	0	80.000	80.000
2017	80.000	6.000	0	74.000
2018	74.000	13.000	0	61.000

Bestemmingsreserve spaarverlof:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	32.000	32.000
2018	32.000	0	13.000	45.000

Bestemmingsreserve onderzoek

De opgebouwde reserve is in 2018 niet aangesproken. De reserve is bedoeld voor het terstond kunnen uitvoeren van eenmalig extra onderzoek, als de actualiteit daar aanleiding voor geeft. Daarnaast kunnen met de reserve onverwachte extra uitgaven voor geprogrammeerd onderzoek opgevangen worden.

Bestemmingsreserve plaatsvervangend bestuurder

PS van de vier provincies hebben eind 2016 / begin 2017 besloten om een nieuwe plaatsvervangend bestuurder aan te stellen voor 0,2 fte. Bij de reorganisatie in 2015 is rekening gehouden met 0,1 fte. Vanuit het programmaresultaat is daarom bij de jaarrekening 2016 voor de extra 0,1 fte € 80.000 gestort in een

bestemmingsreserve voor de plaatsvervangend bestuurder. In 2018 is €12.726 onttrokken voor de dekking van 50% van de kosten.

Bestemmingsreserve spaarverlof

In het kader van de nieuwe CAO hebben medewerkers de mogelijkheid om hun al dan niet bijgekochte verlof tot een bepaald, maar aanzienlijk plafond, te sparen. Er is een reserve gevormd voor het geval (langdurig) doorbetaald verlof wordt opgenomen en hiervoor vervanging ingehuurd moet worden.

Voorzieningen

Voorziening frictiekosten:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2016	165.000	255.000	190.000	100.000
2017	100.000	46.000	0	54.000
2018	54.000	37.000	0	17.000

Voorziening POB:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	25.000	25.000
2018	25.000	4.000	8.000	29.000

Voorziening evaluatie:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	50.000	50.000
2018	50.000	45.000	8.000	13.000

Voorziening eigen risicodragerschap:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	49.000	49.000
2018	49.000	0	8.000	57.000

Voorziening frictiekosten

De voorziening frictiekosten, die naar aanleiding van de reorganisatie is ingesteld, is eind 2016 naar beneden bijgesteld. Per 1 maart 2017 hebben de betrokken boventalligen een vaste aanstelling gekregen en resteert de loonsuppletie. In 2018 is €37.485 onttrokken voor de dekking van de kosten. In 2019 zal de voorziening worden afgewikkeld en zal het restant worden terug gestort naar de provincies.

Voorziening POB

In het kader van de nieuwe CAO hebben alle medewerkers per 1 januari 2018 de beschikking over een Persoonlijk Ontwikkelbudget (POB) van €5.000 voor een periode van vijf jaar. Dit bedrag mag ineens, maar ook verspreid over vijf jaar worden uitgeput. Voor de Rekenkamer kan dit oplopen tot maximaal €65.000. In 2017 is €25.000 gestort in de voorziening en in de jaren 2018-2022 wordt jaarlijks een bedrag van €8.000 gestort. In 2018 is voor het eerst aanspraak gemaakt op het POB voor een bedrag van circa €4.000.

Voorziening evaluatie

De Gemeenschappelijke Regeling bepaalt dat de Rekenkamer eens per zes wordt geëvalueerd. De laatste evaluatie is in 2013 uitgevoerd, zodat de eerstvolgende evaluatie in 2019 zou moeten plaatsvinden. Echter, in 2019 vinden de provinciale verkiezingen plaats. Het verdiende daarom aanbeveling om de evaluatie daaraan voorafgaand uit te voeren, zodat de zittende Statenleden en colleges van GS naar hun oordeel over de Rekenkamer gevraagd konden worden. De evaluatie is voor het grootste deel in 2018 uitgevoerd. Jaarlijks wordt een zesde deel van de geraamde kosten voor de volgende externe evaluatie toegevoegd aan de voorziening.

Voorziening eigen risicodragerschap

De Randstedelijke Rekenkamer is eigen risicodragerschap, waardoor mogelijke uitkeringslasten bij vertrek van personeel ten laste van de Rekenkamer worden gebracht. Omdat de Rekenkamer voor tijdelijk personeel een payroll-aanstelling als beheersmaatregel ongewenst vindt en omdat dat ook een relatief dure constructie is, is voor het eigen risicodragerschap een voorziening gevormd. In 2018 is € 7.543 in de voorziening gestort, waarmee het gemiddelde van de mogelijke scenario's wordt gedekt.

Netto-vlottende schulden

- De openstaande crediteuren van € 41.824 omvat vooral diverse kosten voor inhuur derden en facilitaire zaken.
- De openstaande schulden aan openbare lichamen van € 416.545 omvat de eindafrekening van de provincie Flevoland voor een doorbelasting voor de personeelslasten, de frictiekosten, de lasten voor de P&O-dienstverlening en de reis-en verblijfkosten.
- Over 2018 moet de Rekenkamer nog enkele facturen ontvangen, zoals de accountantskosten, restant ICT-ondersteuningskosten en het tweede deel van de kosten voor de evaluatie.

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

De Rekenkamer heeft een huurovereenkomst inzake de kantoorruimte gelegen aan Teleportboulevard 110 te Amsterdam. De huurprijs bedraagt ultimo 2018 circa € 8.700 per maand. Dit bedrag is inclusief energie-, service-, schoonmaak- en beveiligingskosten en de huur van parkeerplaatsen. De overeenkomst loopt tot en met 31 juli 2020. Vanwege het korter worden van de resterende contractperiode neemt de verplichting voor de huur van de kantoorruimte af van € 269.000 ultimo 2017 naar € 166.000 ultimo 2018.

III. Overige gegevens

---

1. Bestemming van het programmaresultaat

Het programmaresultaat van € 47.657 wordt terug gestort naar de vier deelnemende provincies.

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer

A. Verklaring over de in het financieel verslag opgenomen jaarrekening 2018

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van zowel de baten en lasten over 2018 als van de activa en passiva per 31 december 2018 in overeenstemming met het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten.

Voorts zijn wij van oordeel dat de in deze jaarrekening verantwoorde baten en lasten alsmede balansmutaties over 2018 in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand zijn gekomen in overeenstemming met de begroting en met de relevante wet- en regelgeving, waaronder verordeningen van de gemeenschappelijke regeling.

De jaarrekening bestaat uit:

1. Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling
2. Programmarekening
3. Balans

De basis voor ons oordeel

Wij hebben de in dit rapport opgenomen jaarrekening 2018 van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer te Amsterdam gecontroleerd.

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het financieel verslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvatten de jaarstukken andere informatie, die bestaat uit:

- Het voorwoord en het jaarverslag;
- De overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat het voorwoord en de overige gegevens met de jaarrekening verenigbaar zijn en geen materiële afwijkingen bevatten.

Ingevolge artikel 217 lid 3 onder d Provinciewet vermelden wij dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten conform artikel 217 lid 3 onder d Provinciewet en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van het voorwoord, het jaarverslag en de overige gegevens.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met het in Nederland geldende Besluit Begroting en verantwoording provincies en gemeenten. Deze verantwoordelijkheid houdt onder meer in dat de jaarrekening zowel de baten en lasten als de activa en passiva getrouw dient weer te geven en dat de in de jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties rechtmatig tot stand zijn gekomen. Rechtmatige totstandkoming betekent in overeenstemming met de begroting en met de relevante wet- en regelgeving, waaronder verordeningen van de gemeenschappelijke regeling.

Het bestuur is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht om het opmaken van de financiële verantwoording mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Voor een nadere toelichting op aard en reikwijdte van een controleverklaring en de VGBA verwijzen wij u naar www.nba.nl/NL_nietooob_2016.

Alphen aan den Rijn, 19 maart 2019

Grant Thornton Accountants en Adviseurs B.V.

W.A. van Es RA